

„Ami nekiünk méretett ki, nem hagyható másra”

Találkozások Sütő Andrással

Nyelvi identitásunkat és esztétikai érzékenységünket nagymértékben olvasmányélményeink és kedves szerzőink határozzák meg. Nem újszerű ez a fölismerés, olykor mégis döbbenetes és megvilágosító erejű lehet, ha valamiféle aktualitás számvetésre készíti az embert. Ilyen szomorú aktualitás volt a magyar nyelvközösség számára 2006. október 7-e, Sütő András temetésének napja. Jómagam nem lehettem ott Marosvásárhelyen a végtisztességtevők között, mert aznap Nagy Gáspár költészetének '56-os vonulatáról tartottam előadást Szent László és Ady Endre városában. Nagyváradra menet végiggondolhattam, hogy olvasóként, irodalmárként és magyar emberként mi mindent köszönhetek Sütő Andrásnak, akinek műveiben – Bertha Zoltán pontos meglátása szerint – „a moralista nemzetféltő és értékmentő szenvedélye társult”. Azt, hogy a szülőföld és az anyanyelv megtartó hagyománya nélkül a világban való helytállás teljességgel lehetetlen, tápláló gyökerek és éltető források hiányában az ember otthonkereső törekvése tökéletesen reménytelen, Kányádi Sándor mellett leginkább Sütő Andrásról tanultam meg. Mert ahogy W. B. Yeats ír származású Nobel-díjas költő mondja: „Az univerzum felé csak kesztyűs kézzel nyúlhatunk ki, és ez a kesztyű a nemzetünk.” Ennek kapcsán bizonyos vagyok abban, hogy Sütő András életművének legfontosabb üzenetei a jelenbeli kihívások elviseléséhez és a további küzdelem vállalásához is szükséges világos elmét, tiszta szívet és erős lelket teremthetnek bennünk.

A Sütő András írásaival való találkozás számomra mindig az emberség és magyarság példaszzerű egységének szakrálisan megélhető rituális alkalma, a felelős és tág horizontú gondolkodás magasiskolája, az omnipotens nyelv szüntelen újrafelfedezésének és megszentelésének ünnepe. A tanulhatatlan talentumokkal, páratlan nyelvteremtő képességgel, kivételes alkotó- és alakító energiával megáldott Sütő András művei olyasféle, az ősi léttörvényeket leképező partitúra szerint születtek, hogy befogadás közben – mintha csak Mozartot hallgatnánk – valóban zenél bennünk a létezés öröme. Részint a legkülönfélébb élmény- és érzékenységformák (szakrális és profán, mítosz és történelem, személyes és egyetemes, természetes báj és tönkretett idill, parciális és univerzális) érintkezése, részint a hangnemek és műfajok színejátszó selyemként való vilódzása teszi, hogy igen gyakran „a létezés izgalmával ható nyelvi intenzitás” kísérti meg az olvasót. Amiként egykoron Arany Jánostól lehetett tanulni a magyar nyelv csodáját, úgy fordulhatunk mi, mai szerencsés olvasók Sütő Andrásához, hogy az édesanyánktól kapott szavakat az ő transzszilván szellemiséggel, ábeli kacagással és szomorúsággal átítatott nyelvi univerzumában tanuljuk és teremtsük újra. Az életmű avatott ismerőinek véleménye is ezt támasztja alá: „Sütő Andrásról többször leírták, hogy Ta-

mási után ő beszél legszebben magyarul Erdélyben. [...] Szinte pazarló bőséggel ír. Tamási színeit, mosolygós, játékos nyelvét az illyési, Németh László-i gondolati erővel, asszociációs gazdagsággal társítja. [...] Nyelve szorosan összefügg írói szemléletének tágasságával” (Görömbei András); „Tény, hogy vannak, akik érzékenyen rezonálnak a Sütő András prózájának, drámáinak, esszéinek stb. mondataiban rejlő különös nyelvi-stiláris erőre, arra a szuggesztív, varázslatos mondataalakító művészségre, artiztikumra, amely a szavak ritmusát, dallamát, menetét úgy hajlíja és formálja, hogy abba a bölceleti sejtelemtől a lírai vallomásosságon át a fogalmi árnyalásig annyi minden belesűrűsödik” (Bertha Zoltán); „Sütő András Illyéshez méltó rangon, magát a magyar nyelvet tette alkalmassá arra, hogy a földtől az égig érő tilalmak ellenére fájdalomainkat, haragunkat, apokaliptikus sérelmeinket elmondhassuk” (Csoóri Sándor); „Nyelve nem egyszerűen a képes szólásokkal tömör, megtanulható népnyelv, hanem elsősorban észjárás, gondolkodásmód, mely erőltetés nélkül lobbantja fel – az íráson keresztül – a protestáló és bizonygató életakarát virágait” (Veress Dániel). A hivatkozott szerzők reflexiói is azt mondják velünk, hogy Erdélyt és az erdélyiséget Tamási Áron és Kós Károly halála óta Sütő András távozásával érte a legnagyobb veszteség. Abban az értelemben is, hogy – a példaadó elődök nyomán – a transzszilvanizmus erkölcsöt és magatartást meghatározó eszménye emberileg és művészileg legteljesebb érvénnyel és hitelességgel az ő életében és munkásságában öltött testet.

Bár személyesen nem hallhattam, de úgy képzem, hogy a pici református templomokban barátainak előadott orgonajátéka és szoltáréneklése is olyan komoran fenséges, poétikusan emelkedett és líraian bensőséges lehetett, mint megannyi művének alaptónusa. Habár Sütő András verset csak alkalmi jelleggel írt, líraisággal gazdagon érezett, erősen metaforikus, értékjelképekben, sors- és létszimbólumokban bővelkedő, alapvetően költői látásmódra valló életműve legalábbis azt a feltételezést erősíti bennünk, hogy nemzedéktársaihoz hasonlóan akár költőként is megállta volna a helyét. Jó okkal gondolom ezt, hiszen nyelve minden esetben és minden műfajban otthonosan lakja a formát. Sütő András nyelve a források titokzatos bőségét idézően gazdag, már-már pazarló, az irodalmi régiséggel ölelkezően érces, veretes, tiszta zengésű és patinás, ugyanakkor az erdélyiségből, a szülőföld hajszálgyökereiből táplálkozóan romlatlanul jóízű, hamvas, zamatos és magvas. Ebben az archaikustól modernig ívelő, titkos ultrahangokra is fogékony, a spirituális mélységet és magasságot egyesítő, természetes szépségű nyelvben az éberség álma az álom éberségével vegyül. Végző soron a valóságba szőtt költészet és a költészet emelt valóság adja a sütői szemlélet nyelvi-poétikai lényegét. Amit a „klasszikus elbeszélők” közé sorolt nagyapjáról, Sütő Mihályról megvallott, azt utóbb órá is találónak gondoljuk: „Története kidolgozott írásművek voltak; irodalmi betegségek nyoma nem látszott rajtuk, mivel nem a költői kiagyaltáshoz ragasztott valóságelemeket, hanem a valóságot emelte költői magasságokba.”

Sütő András írásművészetében a ki nem mondás, az elhallgatás révén a csönd esztétikája is fontos szerepet játszik. A leírt sorok, az artikulált szöveghelyek mellett és a sűrítő, sejtető, kihagyásos technikákon túl – a jelentésképzés szempontjából is – nagyon sokra tartom sorközeit, kitöltetlen helyeit, balladás hallgatásait, titokzatos, sok-

értelmű csöndjeit, nagyon is beszédes elnémulásait. Akárcsak sorsfaggató, jövőt fürkésző tünődéseit, nyelvnek és közösségnek elkötelezett töprengéseit, protestáló szenvedélytől fűtött, jobbító szándékú perlekedéseit, félelmeket, fájdalokat, szorongásokat és szomorúságokat kibeszélő vallomásait, gondúzó-fényhozó vezekléseit, gyötrelmes-gyönyörű, sokszor lehetetlennek feszülő magánbeszédeit. Hasonlóképpen szeretem és hallgatóim körében is gyakran idézem Sütő András drámai küzdelemben kierielt és ki-kezdhetetlen igazságait. Íme, néhány erkölcstani és létfilozófiai szempontból is figyelemre méltó felismerés: „Az ember ott kezdődik, amikor összetéveszti magát mindazzal, amitől megfosztották” (Egy *lócsiszár virágvasárnapja*), „Mert ha porból lettünk is; emberként meg nem maradhatunk az alázat porában” (*Káin és Abel*), „Aki a cáfolattal nem mer szembenézni: elvakul, és az elvakultságban nincs többé igazság” (*Csillag a máglyán*), „Békésebb nyughelyet keresve elvándorolhat a madár, a kárpáti gímszarvas, szélfúttá magvaink útján még a gyökeres fa is, ám kegyes-kegyetlen szülőföldjét lélekcsonkulás nélkül az ember el nem hagyhatja” (*Advent a Hargitán*), „Nyelvéből kiesve: létének céljából is kiesik az ember” (*Engedjétek hozzám jönni a szavakat*), „Úgy énekeljünk, hogy hangunkat bizonyítva a sajtunkat is megőrizzük” (*Engedjétek...*), „Az ember pusztul, mert nem felejt. A feledékenyek megmaradnak, de füstre tehetik az életüket” (*Engedjétek...*), „Tisztességes demokráciát csak tisztességes emberekkel lehet fenntartani” (*Anyám könnyű álmot ígér*).

A posztmodern álcájában megjelenő és gyermeteg „bokaharapdálás”-ban örömet találó fanyalgók számára persze a Sütő-jelenség nehezen értelmezhető, hiszen a művek esztétikum és etikum tökéletes egységében fölépülő világa számukra zavarba ejtően sok is meg kevés is. Ezért aztán, mint az legutóbb is történt, rendre alantas szándékoktól vezérelt, mondvacsinált polémiát provokálnak azzal a céllal, hogy a legfiatalabb nemzedékek (egyetemi és főiskolai hallgatók) körében is rendkívül népszerű és olvasott szerző írói nagyságát és irodalomtörténeti jelentőségét megkérdőjelezzék. A 2005-ös Sütő-vitáról értekező Bertha Zoltán legújabb tanulmánykötetében (*Sorsjelző*, 2006) a pengeváltás főbb tanulságait ekként összegzi: „Ténynek tekinthetjük azt, hogy Sütő András munkái hangsúlyos részét képezik az irodalomtörténeti, oktatási kánonnak [...], van olyan jelentékeny irodalomkritikai értelmezői közösség, amely ezt a munkásságot az újabb magyar irodalom egyik kiemelkedő fejezetének tartja. Tény az az értékelési lehetőség, amely Sütő András írásművészetének kiteljesedését különleges esztétikai rangú művek (sőt remekművek) sorának fogja fel. [...] Tény továbbá, hogy százezrek számára jelentettek és jelentenek ma is ezek a művek hiteles helyzet-tudósítást és helyzetudatosítást a magyarság nemzeti és kisebbségi sorsát illetően, megragadó művészi látomást a történelmi sors lényegvalóságáról. [...] Tény, hogy erőteljesebb érzelmi hatást keltenek a Sütő-művek még ma is, mint más „posztmodern” sztárszerzőkéi, például egyetemisták körében is; legalábbis személyes tapasztalatom, hogy (minden reklám, média- és divatráthatás ellenére) többen és szívesebben olvassák az ő könyveit, mint a „szövegirodalom” agyondicsért, de szignifikáns mértékben olvashatatlanak minősített darabjait.”

A fenti állítások megalapozottságát Ablonczy László: *Nebéz álom* (Sütő András 75 éve) című könyve, Szokolczay Lajos színikritikai kötetének (*Kötél homokból*) Sütő-

darabokkal foglalkozó vonulata, illetve a szerző, Ablonczy László kérdéseire adott, műhelytitkokba is beavató, esszészerű vallomása (*Varázsköreim*) azzal a cáfolhatatlan recepció- és kultúrtörténeti ténnyel támasztja alá, hogy Sütő András egymást követő drámáinak színpadi bemutatója mindig nagy eseménynek számított, és semmi máshoz sem fogható szellemi izgalmat jelentett. A '80-as évek színházi előadásai közül a pazar szereposztás és a kiváló rendezés miatt számomra különösen emlékezetes az *Advent a Hargitán* 1986-os bemutatója a Nemzeti Színházban, valamint az *Egy lócsiszár virágvasárnapja* egri premierje 1987-ben a Gárdonyi Géza Színházban. A *Kalandozások Ibhajcsuhajdiában* is a maradandó élmények sorában szerepel, már csak azért is, mert a 2001 januárjában az egri Harlekin Színházban a szerző jelenlétében bemutatott és legutóbb újfent kezembe került tüneményes mesejáték is azt példázza, hogy Sütő András – akárcsak Tamási Áron Ábele – egy ritka egészséges kedélyű, székelyes-góbés humorról és csillámló játékossággal megáldott, eredendően örömré, harmóniára, derűre orientált lélek, aki az abszurdítások övezetében, a létrontás és világlomlás közepette is képes volt megőrizni személyiségének épségét és integritását. (Ráadásul az előadást követő fogadás a személyes találkozásra és beszélgetésre is lehetőséget teremtett; a *Nagyenyedi fügevirág* és az *Omló egkek alatt* című Sütő-könyvek kedves dedikációja is erre emlékeztet.)

Az „embernek magyart, magyarnak emberit” eszményi modelljét esszéírói munkásságával (*Az Idő markában, Sikaszói fenyőforgácsok, Erdélyi változatlanóságok*) kiteljesítő Sütő András az utókor emlékezetében méltán lehet kiválasztott, karizmatikus, Isten által elhívott és elhivatott személyiség, hiszen ő az az író, aki a Kárpát-medencében és a diaszpórában élő magyarság körében százezrek szemébe visszavarázsolta az olvasás ígézetét, az egy nyelvközösséghez tartozás elementáris élményét. Ezért méltán lehet ő a mi XX. századi oltalmazónk és reménységünk, aki minden szavával vigaszt nyújt és minden sorával a forrás felé terelget. Sütő András életében és munkásságában mindenképpen a Gondviselés kegyelmét, végtelen jóságát és szeretetét kell látnunk, hiszen a Mezőséghől Mindenségbe szakadt ember örökké hazagondoló s népének áldozó szolgálatában valóban testet öltött az Ige. A Fennvaló közel jött hozzánk általa és benne, azáltal, hogy megajándékozott bennünket vele. Tőle tanulhattuk meg újra, hogy „tagjai vagyunk egymásnak” és részei a nagy Egésznek. Ezen tanítás példászerű realizációjaként Csoóri Sándorral, Sára Sándorral és másokkal együtt Sütő András is ott volt a „kékszárnyú gyermek”, a Duna Televízió életre hívói és első bölcsőringatói között. (A Duna Tv 1992. december 24-én 16 órakor kezdte meg mindmáig igen nagy nézettségű adását, mintegy műholdas csatornákon kiteljesítve a „haza a magasban” illyési vízióját.)

Sütő András örökségével jól sáfárkodni közös felelősségünk, egyszerismind személyes feladatunk is. Hittel és nem dekára mért szeretettel tegyünk azért, hogy már a közeljövőben is egyre növekedjen azoknak a száma, akik őt megérdemlik, s akiket ő is megérdemel. Hogy ezáltal is könnyebb legyen az álma. ❀